

การตีความพุทธจริยศาสตร์เพื่อเป็นพื้นฐานในการพิจารณาปัญหาการุณยฆาต

ปัญหาการุณยฆาต นับเป็นปัญหาจริยธรรมที่สำคัญเรื่องหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นในสังคมไทย ประเด็นการถกเถียงเรื่อง “เราควรออกกฎหมายอนุญาตให้มีการทำการุณยฆาตในสังคมไทยได้หรือไม่” ทำให้เกิดการตั้งคำถามกับพุทธศาสนาว่า พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนาของชุมชนจะช่วยเสนอทางออกในปัญหานี้แก่สังคมอย่างเป็นรูปธรรมได้หรือไม่ อย่างไร ผู้วิจัยคิดว่า การที่พุทธศาสนาจะเสนอทางออกให้แก่ปัญหาการุณยฆาตได้หรือไม่ ประเด็นสำคัญ ขึ้นอยู่กับว่า เรามีความเข้าใจระบบพุทธจริยศาสตร์อย่างไร ในเบื้องต้นนี้ ผู้วิจัยจะขอเริ่มต้นด้วยการพิจารณาระบบพุทธจริยศาสตร์ก่อน ประเด็นหลักที่จะพิจารณาคือระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญอย่างไรบ้าง จากนั้นจึงจะพิจารณาต่อไปว่าลักษณะตามที่กล่าวมาของพุทธจริยศาสตร์นั้นจะช่วยให้เรามองปัญหาการุณยฆาตอย่างไรบ้าง

2.1 ภาพรวมของระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนา

โดยภาพรวม ระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนามักเป็นที่เข้าใจกันในหมู่นักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาว่ามีลักษณะเป็นสัมบูรณ์นิยม “สัมบูรณ์นิยม” ในที่นี้ผู้วิจัยใช้ในความหมายที่ท่านอาจารย์วิทย์ วิศทเวทย์ใช้กันได้แก่ “ทัศนะที่ถือว่าการกระทำจะดีหรือชั่วมิได้อยู่ที่ผลที่การกระทำนั้นก่อให้เกิดขึ้น แต่อยู่ที่ว่าการกระทำนั้นเป็นไปตามเกณฑ์บางอย่างที่แน่นอนตายตัวหรือไม่ เมื่อลงมือกระทำก็ตัดสินใจได้โดยไม่ต้องรอดูผลการกระทำว่าดีหรือชั่ว”¹ ที่ผู้ศึกษาวิจัยด้านพุทธศาสนาส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่าพุทธจริยศาสตร์เป็นสัมบูรณ์นิยมเพราะพิจารณาในแง่ที่ว่าพุทธศาสนามีเกณฑ์ที่แน่นอนในการวินิจฉัยปัญหาจริยธรรม เกณฑ์เหล่านี้มีอยู่เองตามธรรมชาติ เป็นอย่างนั้นเสมอมา และจะเป็นอย่างนั้นตลอดไป

เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธศาสนามีหลายเกณฑ์เช่นเกณฑ์เรื่องกรรม เกณฑ์เรื่องเจตนา เป็นต้น แต่ทั้งหมดก็สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในที่นี้ผู้วิจัยจะพิจารณาเกณฑ์เรื่องเจตนาและกรรม ทั้งสองเกณฑ์นี้เกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก พระพุทธเจ้าเคยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว

¹ วิทย์ วิศทเวทย์, “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท,” วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 (มกราคม-เมษายน) : 54.

ว่าเจตนาคือกรรม”² (เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ) พระพุทธทวณะนี้กล่าวถึงสองสิ่งคือกรรมและเจตนา และสองสิ่งนี้เป็นสิ่งเดียวกัน สิ่งเดียวกันในที่นี้ มีความหมายเฉพาะซึ่งผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติมว่า เจตนาตามทัศนะของพุทธศาสนา หมายถึง ความตั้งใจที่จะกระทำ³ ตัวอย่างเช่นใน “อรรถกถาธรรมบท” กล่าวถึงพระอรหันต์ตาบอดเดินจงกรมเหยียบแมลงตายเป็นจำนวนมากว่าไม่เป็นบาป ที่ไม่เป็นบาปเพราะการกระทำนี้ไม่เป็นกรรม ที่ไม่เป็นกรรมเพราะท่านไม่รู้ตัวเนื่องจากตาบอด⁴ จากตัวอย่างนี้จะเห็นว่าเงื่อนไขที่จำเป็นของการที่จะเป็นกรรมคือเจตนา เจตนาในพุทธศาสนาถือว่าเป็นเจตสิก (องค์ประกอบของจิต) ที่เป็นกลาง ไม่ดีหรือชั่ว แต่ก็สามารถเข้าร่วมกับเจตสิกที่ดีหรือชั่วก็ได้ แม้ว่าเจตนาจะเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น แต่ลำพังเพียงเจตนาอย่างเดียวไม่พอที่จะให้การกระทำนั้นเป็นกรรม สิ่งที่จะให้การกระทำนั้นเพียงพอที่จะเป็นกรรมคือเจตสิกหลักๆสองหมวดที่เรียกว่า “กุศลมูล” และ “อกุศลมูล” กุศลมูลหมายถึงเจตสิกฝ่ายดีสามประการคือความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง ส่วนอกุศลมูลก็คือเจตสิกฝ่ายที่ไม่ดีสามอย่าง ได้แก่ความโลภ ความโกรธ และความหลง เมื่ออธิบายกุศลมูลและอกุศลมูลเหล่านี้ร่วมกับเจตนา เราก็อาจกล่าวได้ว่า การกระทำที่ดีในทัศนะของพุทธศาสนาคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาที่ประกอบด้วยความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง ส่วนการกระทำที่ไม่ดีคือการกระทำที่เกิดจากเจตนาที่ประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง⁶

² อจ. จกค. 22 / 334.

³ สุนทร ณ รังสี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 167.

⁴ ธรรมปท. อ. 17 / 20 - 21. ซึ่งมีเนื้อความว่า “ในขณะนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นแล้ว พวกภิกษุอาคันตุกะคิดว่า “เดี๋ยวนี้เย็นแล้ว และเมฆก็ตั้งขึ้นแล้ว เราจักมาดูดตอนเช้า” แล้วกลับไป ฝนตกตกในปฐมยาม หยุดในมัชฌิมยาม พระเถระเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เดินจงกรมเป็นอาจิน เหตุฉะนั้น จึงลงสู่ที่จงกรมในปัจจุบันยาม ในเวลานั้น แมลงเม่าเป็นอันมากพากันขึ้นมาบนพื้นที่ฝนตกใหม่ เมื่อพระเถระจงกรมอยู่ แมลงเม่าได้ถูกเหยียบตายเป็นจำนวนมาก ตอนเช้า พวกอันตเวสสิกยังไม้ทันกวาดที่จงกรมของพระเถระ ฝ่ายภิกษุอาคันตุกะมาเพื่อจะเยี่ยมชมที่อยู่ของพระเถระ เห็นสัตว์ทั้งหลายในที่จงกรม จึงถามว่า “ใครจงกรมในที่นี้” พวกอันตเวสสิกของพระเถระตอบว่า “อุปัชฌาย์ของพวกกระผมขอรับ”... พวกภิกษุอาคันตุกะไปกราบทูลพระศาสดาเจ้าว่า “พระเจ้าข้า พระจักรขุบาลเถระเดินจงกรมแล้วทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตาย” พระศาสดาตรัสถามว่า “ท่านทั้งหลายเห็นเธอกำลังทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายหรือ” ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ไม่ได้เห็น พระเจ้าข้า” พระศาสดาตรัสว่า “ท่านทั้งหลายไม่เห็นเธอฉันใด เธอก็ไม่เห็นสัตว์มีชีวิตเหล่านั้น ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเจตนาจะให้ตายของพระฉินาสพทั้งหลายไม่มี”

⁵ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 179.

⁶ อจ. ตค. 20 / 551/317 – 318. ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3 อย่าง เป็นไฉน? คือ โลภะ 1 โทสะ 1 โมหะ 1... กรรมใดกระทำด้วย โลภะ... โทสะ... โมหะ... เกิดจาก โลภะ... โทสะ... โมหะ... มี โลภะ... โทสะ... โมหะ... เป็นเหตุ เป็นตัวก่อกำเนิด กรรมนั้นเป็นอกุศล กรรมนั้นมีโทษ กรรมนั้นมีทุกข์ เป็นผล กรรมนั้นย่อมเป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป ไม่เป็นไปเพื่อดับกรรม... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมชาติ 3 อย่างนี้เป็นเหตุเพื่อให้เกิดกรรม 3 อย่าง เป็นไฉน? คือ อโลภะ 1 อโทสะ 1 อโมหะ 1... กรรมใดกระทำด้วย อโลภะ... อโท

เมื่อเรานำเอาเกณฑ์เรื่องเจตนาข้างต้นมาวินิจฉัยปัญหาจริยธรรม เราก็อาจสรุปได้ว่า

ก. สิ่งแรกที่สุดที่เราจะพึงพิจารณา ก็คือ ตั้งคำถามว่า การกระทำนั้นเกิดจากเจตนาแบบไหน ระหว่างสองแบบข้างต้น

ข. คำตอบที่ได้จากข้อ ก. จะบอกเสร็จสิ้นในตัวว่าการกระทำนั้นดีหรือไม่ดี กล่าวคือหากการกระทำนั้นเกิดจากกุศลมูล การกระทำนั้นก็ดี แต่ถ้าเกิดจากอกุศลมูล การกระทำนั้นก็ไม่ดี

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ทำให้เราเห็นภาพรวมของระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาว่าเป็นระบบที่มีเกณฑ์สำหรับวินิจฉัยค่าทางจริยธรรมที่เด็ดขาดตายตัว เหมือนกับระบบจริยศาสตร์ของนักปรัชญาตะวันตกคนหนึ่งคือคานต์ ในเบื้องต้นนี้ผู้วิจัยขอยืนยันว่า ผู้วิจัยยอมรับการตีความระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาข้างต้น คือผู้วิจัยยอมรับว่า ระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาเป็นแบบสัมบูรณ์นิยม จะอย่างไรก็ตาม การยอมรับนี้ก็เป็นเพียงหลักการเบื้องต้น ยังมีหลักการอื่นๆที่ผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไป ซึ่งเมื่อประมวลหลักการทั้งหมดเข้าด้วยกัน ผู้วิจัยเชื่อว่าจะช่วยให้เราพิจารณาปัญหาการทำการุณยฆาตรอบคอบยิ่งขึ้น

2.2 สัมบูรณ์นิยมแบบคำนึงถึงความจำเป็นทางสังคมในพุทธศาสนา

อย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ตั้งแต่ข้างต้นแล้วว่า การที่พุทธศาสนาจะหาทางออกให้แก่เรื่องการทำ การุณยฆาตได้หรือไม่นั้น ปัจจัยหนึ่งอยู่ที่ความเข้าใจในระบบพุทธจริยศาสตร์ของเราว่าเป็นอย่างไร อาจมีชาวพุทธบางคนคิดว่า ในเมื่อระบบพุทธ จริยศาสตร์ตีความได้ว่าเป็นสัมบูรณ์นิยมแล้ว ดังนั้นอะไรก็ตามแต่ ที่ผิดไปจากหลักสัมบูรณ์นิยมของพุทธจริยศาสตร์แล้ว จะกระทำไม่ได้ เช่น ถ้าเราตีความว่า การทำการุณยฆาตเป็นบาป เพราะการทำการุณยฆาตในทัศนะของพุทธศาสนาก็คือการฆ่ามนุษย์ เป็นการกระทำที่เกิดมาจากอกุศลมูล 3 ประการ คือ โลก โกรธ และหลง อย่างใดอย่างหนึ่ง

สะ...อโมหะ เกิดจากอโลภะ...อโทสะ...อโมหะ...มือโลภะ...อโทสะ...อโมหะ...เป็นต้นเหตุ เป็นตัวก่อกำเนิดกรรมนั้นเป็นกุศล กรรมนั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุขเป็นผล กรรมนั้นย่อมเป็นไปเพื่อความดับกรรม ไม่เป็นไปเพื่อการเกิดกรรมต่อไป...

⁷ อาจกล่าวได้ในเบื้องต้นได้ว่า ทัศนะของพุทธศาสนากลายกับทัศนะของค่านัดในแง่ที่ว่า พุทธศาสนาและค่านัดเรียกการกระทำที่เกิดมาจากเจตนาดีว่าเป็นการกระทำที่ดี การตัดสินถูกผิดของพุทธศาสนาและค่านัดไม่ได้ดูที่ผลของการกระทำ แต่ดูว่าการกระทำนั้นเป็นไปตามหลักเกณฑ์บางอย่างที่แน่นอนตายตัวหรือไม่ หลักเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัวในที่นี้คือ การดูที่เจตนา อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาก็มีรายละเอียดการตัดสินทางจริยธรรมที่แตกต่างจากค่านัดบ้าง ซึ่งผู้วิจัยจะขอพิจารณาต่อไป

การฆ่ามนุษย์นั้นไม่ว่าจะเกิดในที่ใด ในสถานการณ์ใด ก็เป็นบาปทั้งสิ้น ไม่มียกเว้น ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงไม่น่าจะอนุญาตให้มีการทำกรณขมาตในสังคมได้

ผู้วิจัยยอมรับว่า ระบบพุทธจริยศาสตร์เป็นสัมบูรณ์นิยม คือยอมรับว่าการกระทำที่ถูกหรือผิด ในระบบพุทธจริยศาสตร์นั้นเป็นเรื่องที่แน่นอนตายตัว ถูกเป็นถูก ผิดเป็นผิด แต่ผู้วิจัยเห็นต่างออกไปบ้างในแง่ที่ว่า ถ้าเราลองลงไปพิจารณาในรายละเอียดของความเป็นสัมบูรณ์นิยมในระบบพุทธจริยศาสตร์ เราจะพบว่าปัญหาการกรณขมาต อาจจะมีทางออกได้ ผู้วิจัยคิดว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ และจะต้องอธิบายอย่างชัดเจน มิฉะนั้นอาจทำให้ตั้งข้อสงสัยได้ว่า ในระบบพุทธจริยศาสตร์ เรายอมรับตรงกันว่าการทำกรณขมาตเป็นสิ่งที่ผิด แต่ทำไมพุทธศาสนาจึงจะยอมให้กระทำได้ ทำที่เช่นนี้ของพุทธศาสนาจะเป็นการขัดแย้งในตัวเองหรือไม่ ผู้วิจัยจะขอใช้เนื้อที่ส่วนที่เหลือทั้งหมดของบทนี้ เพื่อแสดงให้เห็นเหตุผลว่าทำไมการทำให้กรณขมาตซึ่งตีความได้ว่าเป็นบาปในพุทธศาสนา แต่พุทธศาสนาก็อาจยอมอนุญาตให้กระทำได้ในบางกรณี

2.3 การคิดถึงเรื่อง “ประโยชน์” ในพุทธจริยศาสตร์

กล่าวได้ว่า นักวิชาการด้านพุทธศาสนาเกือบจะทุกคนยอมรับตรงกันว่า คุณค่าทางจริยธรรมในพุทธศาสนา เช่น ถูก ผิด ดี ชั่ว เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัวไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขต่างๆ เช่น การลักทรัพย์ไม่ว่าจะเกิดในสถานการณ์ใดและไม่ว่าจะเกิดในสังคมไหน สำหรับพุทธศาสนาแล้วการลักทรัพย์ไม่สามารถเปลี่ยนให้เป็นการกระทำที่ถูกต้องได้ การลักทรัพย์ย่อมเป็นสิ่งที่ผิดเสมอในทุกกรณี เพราะพุทธศาสนาเห็นว่าการลักทรัพย์เกิดจากอกุศลเจตนา เช่น โลภะ เป็นต้น ผู้วิจัยเห็นด้วยกับทัศนะของนักวิชาการเหล่านี้ แต่ผู้วิจัยอยากให้ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า คุณค่าทางจริยธรรมของพุทธศาสนาไม่ได้มีระดับเดียว เช่นการลักทรัพย์ข้างต้นถึงจะเป็นการกระทำที่ผิดจริง แต่ระดับของความผิดของมันอาจมีมากน้อยแตกต่างกันไป ชายขี้เมาที่ลักทรัพย์เพื่อไปซื้อสุราดื่มกับหญิงยากจนที่ลักทรัพย์จำนวนเท่ากันนั้นเพื่อมาเลี้ยงดูลูก สองคนนี้ได้กระทำ “บาป” เหมือนกัน แต่ระดับของบาปที่คนทั้งสองก่อไม่เท่ากัน วินสตัน คิง (Winston King) นักวิชาการด้านพุทธศาสนาชาวตะวันตก คิดว่าคุณค่าทางจริยธรรมในพุทธศาสนาสามารถเปลี่ยนแปลงระดับความมากน้อยไปตามเงื่อนไขได้ และคิง ได้ตั้งข้อสังเกตว่าเงื่อนไขเหล่านั้นมักจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของประโยชน์ เรื่องนี้มีความสำคัญ ดังนั้นเราจะมาวิเคราะห์กันให้ละเอียดขึ้น

* Winston L. king, *In the Hope of Nibbana* (Illinois: Open Court, 1973), p. 109.

ผู้วิจัยคิดว่าเราจะเห็นการเปลี่ยนแปลงระดับความมากน้อยของคุณค่าทางจริยธรรมในพุทธศาสนาได้ชัดที่สุดในหลักคำสอนเรื่อง “บุญ” และ “บาป” ซึ่งผู้วิจัยจะขอเริ่มพิจารณาจากเรื่อง “บุญ” ก่อน พระพุทธเจ้า ทรงตรัสว่า ผลบุญที่เกิดจากการให้ทานของเรานั้นมีมากน้อยต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า ผู้รับมีคุณธรรม (หรือ มีคุณประโยชน์ต่อผู้อื่น) มากน้อยขนาดไหน มีพุทธพจน์ตอนหนึ่งกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า⁹

“อุกรอนันท์ ในปาฏิปุคคกถิตาน 14 ประการนั้น บุคคลให้ทานในสัตว์เดียรัจฉาน พึงหวังผลบุญที่เกิดจากการให้ (ผลทักษิณา) ได้ร้อยเท่า ให้ทานในปุถุชนผู้ทุศีล พึงหวังผลบุญได้พันเท่า ให้ทานในปุถุชนผู้มีศีล พึงหวังผลบุญได้แสนเท่า ให้ทานในบุคคลภายนอกผู้ปราศจากความกำหนัดในกาม พึงหวังผลบุญได้แสนโกฏิเท่า ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำโศคาปัตติผลให้แจ้ง พึงหวังผลบุญจนนับไม่ได้จนประมาณไม่ได้ จะป่วยกล่าวไปใยในพระโศคาบัน ในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคาผลให้แจ้ง ในพระสกทาคามี ในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามีผลให้แจ้ง ในพระอนาคามี ในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำอรหัตผลให้แจ้ง ในสาวกของตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ ในพระปัจเจกสัมพุทธเจ้า และในตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า”

จากพุทธพจน์ข้างต้น จะเห็นว่าผลบุญที่เกิดจากการให้ทานตามธรรมชาติของพุทธศาสนานั้น มีระดับมากน้อยแตกต่างกันตามบุคคลที่เราให้ทาน ถ้าเราให้ทานแก่บุคคลที่มีคุณธรรมหรือจิตใจสูง เช่น พระอรหันต์ ผลบุญที่เราจะได้รับจะสูง ผลบุญในที่นี้หมายถึงผลบุญที่จะช่วยให้เราเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนาได้เร็วขึ้น ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราให้ทานแก่บุคคลที่มีคุณธรรมต่ำ เช่น บุคคลที่ไร้ศีล ผลบุญที่เราจะได้รับก็จะต่ำด้วยเป็นต้น

ประเด็นหลักที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอตรงนี้คือ

(1) ตามคำสอนของพุทธศาสนา การให้ทานเช่นการให้อาหารหนึ่งมือแก่ผู้อื่นนั้นเป็นบุญ ที่เป็นบุญเพราะเป็นการกระทำที่มาจากกุศลมูล ดังนั้นเมื่อเราให้ทาน เราพูดได้ทันทีว่าเรากำลังทำความดีตามหลักพุทธศาสนา โดยไม่เกี่ยวกับว่าเรากำลังให้แก่ใคร จากที่กล่าวมานี้หลักสัมบูรณ์นิยมในพุทธศาสนาก็คือหลักการเบื้องต้นสำหรับจัด “ประเภท” ของกรรมว่าจะเป็นการดีหรือชั่ว เกณฑ์สำหรับจัดประเภทกรรมในที่นี้ก็คือเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลมูลหรืออกุศลมูลที่ได้กล่าวมาแล้ว

⁹ ม.จ. 14 / 711.

(2) จะอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาสอนว่าทานที่ให้แก่คนที่แตกต่างกัน เวลาส่งผลเป็นความดี ความดีนั้นจะมีระดับที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับว่าคนที่รับทานของเรานั้นมีคุณธรรมเพียงใด สัตว์ เจริญงานนั้นพุทธศาสนาถือว่ามีคุณธรรมต่ำกว่ามนุษย์ การให้อาหารหนึ่งมือแก่สุนัขขอมเป็นบุญ น้อยกว่าการให้อาหารชนิดเดียวกันนั้นแก่ขอนาน รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลหรือสัตว์ที่เป็นเป้าหมาย ของการทำกรรมนั้นเป็นหลักการขึ้นต่อมาจากการจำแนกประเภท เราอาจเรียกหลักการนี้ว่าหลักการ จัด “ระดับ” กรรม หลักนี้ไม่เกี่ยวข้องกับเจตนา แต่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นเป้าหมายของการทำกรรม กล่าวให้ชัดขึ้นไปก็คือระดับของกรรมขึ้นหรือสัมพันธ์กับคุณธรรมของสัตว์หรือบุคคลที่เป็นเป้าหมาย ของการทำกรรม

ในเรื่องของบาปก็คล้ายกันคือ เบื้องต้นหลักเจตนาจะจำแนกว่าเรื่องนั้นเป็นบาปหรือไม่ เมื่อ จำแนกแล้วการที่เรื่องนั้นจะบาปมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลหรือสัตว์ที่เป็นเป้าหมายของกรรม นั้นมีคุณธรรมมากน้อยเพียงใด ดังข้อความในอรรถกถาต่อไปนี้¹⁰

“ ปาณาติบาต แปลว่าทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป ได้แก่ฆ่าสัตว์ ปลงชีวิตสัตว์ คำว่า “ปาณ” ในข้อความว่า “ปาณาติบาต” โดยสมมติหมายถึงสัตว์ แต่โดยปรมาัตถ์ หมายถึงชีวิตินทรีย์ คำว่า “ปาณาติบาต” หมายถึงเจตนาที่จะฆ่าซึ่งแสดงออกทาง ภายก็ได้ ทางวาจาก็ได้ โดยที่บุคคลเจ้าของเจตนา นั้นเข้าใจว่าสิ่งที่ตนจะฆ่า นั้นเป็น สัตว์และสัตว์นั้นมีชีวิต ปาณาติบาตที่กระทำกับสัตว์ที่ปราศจากคุณ เช่นสัตว์ เจริญงานนั้น ถ้าเป็นสัตว์ตัวเล็กก็บาปน้อย แต่ถ้าเป็นสัตว์ใหญ่ บาปก็มาก ทำไมจึง เป็นเช่นนั้น เพราะการฆ่าสัตว์ใหญ่ต้องใช้ความพยายามมากกว่าการฆ่าสัตว์เล็ก ถ้า การฆ่าสัตว์เล็กและสัตว์ใหญ่นั้นใช้ความพยายามเท่ากัน การฆ่าสัตว์ใหญ่ก็ถือว่า บาปมากกว่าเพราะกระทำต่อสิ่งที่มีขนาดใหญ่ ในส่วนของปาณาติบาตที่กระทำกับ สัตว์มีคุณเช่นมนุษย์ ฆ่าสัตว์มีคุณน้อยย่อมบาปน้อย ฆ่าสัตว์มีคุณมากย่อมบาปมาก ถ้ำร่างกายและคุณเท่ากัน ใช้กิเลสและความพยายามน้อยก็บาปน้อย ใช้กิเลสและ ความพยายามมากก็บาปมาก”

ในข้อความข้างต้นนี้ท่านจำแนกสัตว์เจริญงานกับมนุษย์ออกจากกัน โดยกล่าวว่าเมื่อเทียบกับ มนุษย์สัตว์เจริญงานถือว่าเป็นสัตว์ที่ปราศจากคุณ (ความหมายของคุณจะพิจารณาข้างหน้า) การฆ่า สัตว์เจริญงานสองชนิดเช่นแมวและช้างบอกได้ในเบื้องต้นเลยว่าเป็นบาปเหมือนกัน แต่ฆ่าช้างบาป

¹⁰ ที.อ. 1/108 – 109.

มากกว่าเพราะเป็นสัตว์ใหญ่กว่า ในส่วนของมนุษย์ การฆ่ามนุษย์สองคนเช่นฆ่าปุถุชนกับพระอริยะบอกได้ในเบื้องต้นได้เช่นกันว่าเป็นบาปเหมือนกัน แต่ฆ่าพระอริยะบาปมากกว่าเนื่องจากเป็นผู้มีคุณ

ในข้อความข้างต้น มีคำสำคัญอยู่คำหนึ่งคือคำว่า “คุณ” ซึ่งอาจแปลว่า “คุณธรรม” หรือ “คุณประโยชน์” ก็ได้ ตามความแวดล้อม การแปลอย่างแรกทำให้คำนี้มีความหมายเกี่ยวข้องกับเฉพาะกับสัตว์หรือบุคคลผู้นั้นเท่านั้น แต่การแปลอย่างที่สองทำให้คำนี้มีความหมายเกี่ยวข้องกับคนอื่น ในข้อความที่กล่าวถึงเรื่องการทำบุญนั้น คำว่าคุณน่าจะหมายถึงคุณธรรมเป็นหลัก ปุถุชนที่รู้สึกกับปุถุชนที่มีศีลต่างกันในเรื่องคุณธรรม ปุถุชนที่มีศีลกับพระอริยะก็ต่างกันในเรื่องคุณธรรมเช่นกัน คุณธรรมในที่นี้หมายถึงความดีงามที่บุคคลผู้นั้นอบรมให้เกิดขึ้นในชีวิตด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพุทธศาสนา ในข้อความที่กล่าวถึงเรื่องบาป (ปาณาติบาต) คำว่าคุณยิ่งชัดเจนมากขึ้นว่าท่านหมายถึงคุณธรรม สัตว์เดรัจฉานนั้นพุทธศาสนาถือว่ามีความสามารถที่จะพัฒนาคุณธรรมน้อยมากหรือไม่มีเลย (ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านจัดกำเนิดสัตว์เดรัจฉานเอาไว้ในประเภทอบายภูมิ อบายนั้นความหมายหนึ่งหมายถึงดินแดนหรืออาณาเขตที่ยากจะพัฒนาคุณธรรมให้เกิดขึ้นได้)¹¹ จะเห็นว่าคำว่าคุณสามารถแปลความหมายได้ค่อนข้างตรงตัวว่าคุณธรรม แต่สิ่งที่เรียกว่าคุณธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาส่วนหนึ่งมีความหมายเกี่ยวข้องไปหาการเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วย พระพุทธเจ้านั้นถือว่ามีความคุณธรรมมากที่สุดในบรรดามนุษย์ด้วยกัน คุณธรรมที่มากที่สุดนี้ส่วนหนึ่งวัดจากการที่ทรงสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้มากที่สุดด้วย พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นมีคุณธรรมรองลงมาเพราะช่วยเหลือคนได้น้อยกว่า พระอรหันต์ก็รองลงมาอีกเพราะช่วยเหลือคนได้รองลงมา ขอให้สังเกตว่าการเป็นประโยชน์แก่คนอื่นนั้นหมายถึงเอาทางธรรมเป็นหลัก ไม่ใช่ทางวัตถุ คุณที่แปลว่าคุณประโยชน์โดยใจความหลักๆจึงหมายถึงเอาความเป็นประโยชน์ในแง่ช่วยให้คนอื่นมีชีวิตที่ดีขึ้นในทางศีลธรรม จะอย่างไรก็ตาม ในส่วนของสัตว์เดรัจฉานเนื่องจากคุณของสัตว์เดรัจฉานในความหมายของคุณธรรมแบบมนุษย์นั้นแทบจะไม่มี คุณของสัตว์เดรัจฉานพุทธศาสนาจึงหมายถึงเอาคุณประโยชน์ทางวัตถุแก่มนุษย์ ในวรรณกรรมประเภทชาดกมีข้อความที่กล่าวถึงการทำร้ายสัตว์ที่มนุษย์ใช้แรงงานว่าเป็นบาปมากกว่าการทำร้ายสัตว์ป่า

สรุปความว่า ความดีเช่นการให้ทานแก่พระอริยะย่อมมีผลมากกว่าการให้ทานแก่คนไร้ศีล ทั้งนี้เพราะพระอริยะมีคุณธรรมหรือมีคุณประโยชน์ต่อบุคคลอื่นในแง่ของการช่วยให้พ้นทุกข์มากกว่าคนไร้ศีล ในพระไตรปิฎก¹² พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้อย่างชัดเจนว่าเวลาที่เราจะเลือกให้ทานแก่ใครนั้น หากเป็นไปได้ เราควรเลือกให้ทานแก่นักบวชผู้ทรงศีล เพราะนักบวชผู้ทรงศีลจะให้ผล

¹¹ สุนทร ฅ รังสี, พุทธปรัชญาในพระไตรปิฎก, หน้า 400-403.

¹² อจ.สตตก. 23 / 124.

บุญและอาบิสงส์ที่เป็นประโยชน์ต่อการดับทุกข์มากกว่าการให้ทานแก่นักบวชผู้ไร้ศีล เปรียบเสมือน การหว่านพืชลงในนาที่สมบูรณ์ ย่อมได้รับผลมาก¹³ ในบรรดาพระอริยะทั้ง 4 จำพวก¹⁴ พระอรหันต์ ถือว่าสามารถทำประโยชน์แก่ตนเองและแก่โลกได้มากที่สุด เพราะมีคุณธรรมมากที่สุด พระธรรมปิฎก ได้อธิบายเหตุผลในเรื่องนี้ไว้ดังนี้¹⁵

¹³ เนื้อความที่พุทธองค์ทรงตรัสถึงนี้มีว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย พืชที่หว่านลงในนาอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ไม่มีผลมาก ไม่มีสติใจมาก ไม่มีสติใจมาก นาประกอบด้วยองค์ 8 ประการอย่างไร ดูกรภิกษุทั้งหลาย นาในโลกนี้เป็นที่ลุ่มๆ คอนๆ 1 เป็นที่ปนหินปนกรวด 1 เป็นที่ดินเค็ม 1 เป็นที่ไถลงลึกไม่ได้ 1 เป็นที่ไม่มีมีทางน้ำเข้า 1 เป็นที่ไม่มีมีทางน้ำออก 1 เป็นที่ไม่มีมีเหมือง 1 เป็นที่ไม่มีมีคันทนา 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย พืชที่หว่านลงในนาอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้ ไม่มีผลมาก ไม่มีสติใจมาก ไม่มีสติใจมาก ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ 8 ประการไม่มีผลมาก ไม่มีอาบิสงส์มาก ไม่รุ่งเรืองมาก ไม่เจริญแพร่หลายมาก สมณพราหมณ์ประกอบด้วยองค์ 8 ประการอย่างไร ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์ในโลกนี้เป็นมิจฉาทิฐิ 1 เป็นมิจฉาสังกัปปะ 1 เป็นมิจฉาวาจา 1 เป็นมิจฉากัมมันตะ 1 เป็นมิจฉาอาชีวะ 1 เป็นมิจฉาวายมะ 1 เป็นมิจฉาสติ 1 เป็นมิจฉาสมาธิ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ 8 ประการอย่างนี้ ไม่มีผลมาก ไม่มีอาบิสงส์มาก ไม่รุ่งเรืองมาก ไม่เจริญแพร่หลายมาก ฯ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ส่วนพืชที่บุคคลหว่านลงในนาอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการอย่างไร มีผลมาก มีสติใจมาก มีสติใจมาก นาประกอบด้วยองค์ 8 ประการอย่างไร ดูกรภิกษุทั้งหลาย นาในโลกนี้ไม่เป็นที่ลุ่มๆ คอนๆ 1 ไม่เป็นที่ปนหินปนกรวด 1 ไม่เป็นที่ดินเค็ม 1 เป็นที่ไถลงลึกได้ 1 เป็นที่มีทางน้ำเข้าได้ 1 เป็นที่มีทางน้ำออกได้ 1 เป็นที่มีคันทนา 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย พืชที่หว่านลงในนาอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการอย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีสติใจมาก มีสติใจมาก ดูกรภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ 8 ประการ ย่อมมีผลมาก มีอาบิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญแพร่หลายมาก สมณพราหมณ์ในโลกนี้เป็นสัมมาทิฐิ 1 เป็นสัมมาสังกัปปะ 1 เป็นสัมมาวาจา 1 เป็นสัมมากรรมมันตะ 1 เป็นสัมมาอาชีวะ 1 เป็นสัมมาวายมะ 1 เป็นสัมมาสติ 1 เป็นสัมมาสมาธิ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ 8 ประการอย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีอาบิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญแพร่หลายมาก ฉะนั้น พืชอันหว่านลงในนาที่สมบูรณ์ เมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาล ธรรมชาติย่อมงอกงาม ไม่มีศัตรูพืช ย่อมแตกงอกงาม ถึงความไพบลูย์ให้ผลเต็มที ฉะนั้น โภชนะที่บุคคลถวายในสมณพราหมณ์ผู้มีศีลสมบูรณ์ ก็ฉะนั้น ย่อมนำมาซึ่งกุศลอันสมบูรณ์ เพราะกรรมที่เขาทำนั้นสมบูรณ์แล้ว เพราะฉะนั้นบุคคลในโลกนี้ผู้หวังกุศลสัมปทา จงเป็นผู้มีประโยชน์ถึงพร้อม พึงคบหาท่านผู้มีปัญญาสมบูรณ์ บุญกุศลสัมปทาย่อมสำเร็จได้ อย่างนี้ ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ได้จัดสัมปทาแล้ว กระทำกรรมให้บริบูรณ์ ย่อมได้ผลบริบูรณ์ รู้โลกตามเป็นจริงแล้ว พึงถึงทิฐิสัมปทา อาศัสมรรคสัมปทา มีใจบริบูรณ์ ย่อมบรรลอรหัต เพราะกำจัดมลทินทั้งปวงได้แล้ว บรรลุนิพพานสัมปทาได้แล้ว ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น จัดเป็นสรพสัมปทา ฯ”

¹⁴ พระอริยะ 4 จำพวก คือ 1.พระโศดาบัน 2.พระสกทาคามี 3.พระอนาคามี และ 4. พระอรหันต์

¹⁵ พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, หน้า 253.

“เหตุผลที่ทำให้ผู้บรรลุนิพพาน ไม่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของตนเอง หรือห่วงใยเรื่องของตนเอง สามารถทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นหรือบำเพ็ญกิจแห่งกรุณาได้เต็มที่ ก็เพราะเป็นผู้ทำประโยชน์ตนเสร็จสิ้นแล้ว พระอรหันต์มีคุณบทว่า อนุปปัตตสัทตะ แปลว่า ผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว และกตกรณียะ แปลว่า ผู้มีกิจที่จะต้องทำอันได้กระทำแล้ว คือทำเรื่องของตัวเองเสร็จแล้ว เมื่อทำอสังกตตะ (ประโยชน์ของตน) เสร็จแล้ว ก็ไม่ต้องห่วงใยเรื่องของตัวเอง สามารถทำปรัตตะ (ประโยชน์ของผู้อื่น) ได้เต็มที่ ดำเนินชีวิตที่เหลืออยู่ด้วยประหิตปฏิบัติ (การปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น) สืบไป”

กล่าวโดยสรุปในพุทธจริยศาสตร์ “คุณธรรม” กับ “ความเป็นประโยชน์” มีความหมายเกี่ยวข้องกันอยู่ค่อนข้างมาก ดังนั้นความหมายหนึ่งของ ผู้มีคุณธรรม ก็คือ ผู้ที่สามารถทำประโยชน์ให้แก่ตนเองและแก่สังคม ยิ่งคนๆ นั้นมีคุณธรรมสูงมากเท่าไร การทำประโยชน์ต่อสังคมและต่อโลกก็จะมากตามไปด้วย ดังนั้นเวลาที่เราจะให้ทานแก่ใครก็ตาม พระพุทธองค์จึงทรงแนะนำอยู่เสมอว่า เราควรเลือกให้ทานแก่ผู้มีคุณธรรมมากที่สุด เพราะผลบุญที่เราได้รับจะมากตามไปด้วย

เกณฑ์เรื่องระดับของบาปที่จะกล่าวต่อไปนี้จะช่วยให้เรามองเห็นว่าการแปลความหมายของคำว่าคุณแม้ในส่วนของมนุษย์เองก็มีความหลากหลายซับซ้อนมากกว่าที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นที่ทราบกันว่ากรรมอันร้ายแรงสูงสุดในทางชั่วร้ายนั้นมีอยู่ห้าอย่าง พุทธศาสนาเรียกว่าอนันตริยกรรม¹⁶ ประกอบด้วย การฆ่ามารดา การฆ่าบิดา การฆ่าพระอรหันต์ การทำร้ายพระพุทธเจ้าตั้งแต่ขั้นทำให้พระโลหิตห้อขึ้นไป และการบุงบองสงฆ์ให้แตกกัน ต่อไปนี้คือพระพุทธพจน์ว่าด้วยเรื่องอนันตริยกรรม¹⁷

¹⁶ ตามที่สอนกันในพุทธศาสนาเถรวาท อนันตริยกรรม คือ กรรมที่หนักที่สุดในบรรดากรรมด้วยกัน ดังคำอธิบายของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ต่อไปนี้ “อนันตริยกรรมเป็นกรรมที่ให้ผลไม่มีระหว่างหมายความว่าผู้ทำกรรมอย่างนี้อย่างใดอย่างหนึ่งเข้าแล้ว แม้จะทำดีทำชอบเท่าไร กรรมดีกรรมชอบก็ยังไม่ให้ผล กรรมชั่วนี้ต้องให้ก่อนในลำดับต่อชาตินี้ไป เช่นท่านแสดงว่าพระเจ้าอชาตศัตรูปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระชนก ต่อไปได้ทรงทำกรรมที่ดีมากมายที่สมควรจะได้เป็นพระอริยะ แต่ก็เป็นไปไม่ได้ เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ต้องไปตกนรกจนหมดกรรมอันนี้แล้ว ต่อจากนั้นจึงได้รับผลของกรรมที่ดีที่ได้ทำไว้ พระเวททัตในชั้นต้นได้บำเพ็ญนาน ตามเรื่องเล่าว่าเหาะเหินเดินอากาศได้ ภายหลังมาทำสังฆเภทและโลหิตตูปบาทซึ่งเป็นอนันตริยกรรมเข้า ต่อจากนั้นรู้สึกโทษตัวเองถึงพระพุทธรูป แต่ก็ต้องได้รับโทษของอนันตริกรรมนั้น คือต้องตกนรก ต่อเมื่อหมดกรรมนั้นแล้วจึงจะได้รับผลของกรรมดี ท่านว่าจะได้รับเป็นพระปัจเจกโพธิ์”

¹⁷ อจ. ปญจก. 22/129.

“คุณกริกษุทั้งหลาย บุคคล 5 จำพวกนี้เป็นผู้ต้องไปอบาย ต้องไปนรก เตือคร้อน
 แก้ไขไม่ได้ 5 จำพวกเป็นไหน คือ บุคคลผู้ฆ่ามารดา 1 ผู้ฆ่าบิดา 1 ผู้ฆ่าพระอรหันต์
 1 ผู้มีจิตประทุษร้ายทำโลหิตของพระตถาคตให้ห้อ 1 ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน 1
 คุณกริกษุทั้งหลาย บุคคล 5 จำพวกนี้แล เป็นผู้ต้องไปอบาย ต้องไปนรก เตือคร้อน
 แก้ไขไม่ได้”

ในจำนวนกรรมห้าอย่างนั้นมีสองอย่างที่ไม่จำเป็นต้องเกี่ยวกับการมีคุณธรรมคือข้อว่าด้วยการ
 ฆ่าบิดามารดา หมายความว่าบุตรที่ฆ่าพ่อแม่ที่ทุศีลก็ได้ชื่อว่าทำอนันตริยกรรมเช่นเดียวกับบุตรที่ฆ่า
 พ่อแม่ที่เป็นคนมีศีล และคัมภีร์ก็ไม่ได้แยกระดับว่าฆ่าพ่อแม่ที่มีศีลเป็นอนันตริยกรรมที่หนักกว่าการ
 ฆ่าพ่อแม่ที่ไร้ศีล แสดงว่าในเรื่องของพ่อแม่ที่คำว่าคุณไม่น่าจะหมายเอาคุณธรรม แต่น่าจะหมายเอา
 การมีคุณในทางกายภาพเช่นเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตแก่ลูก พ่อแม่ที่ให้กำเนิดแล้วทิ้งลูกนั้นพุทธศาสนา
 ถือว่าก็ยังเป็นสาเหตุของอนันตริยกรรมสำหรับลูกอยู่ดี ในขณะที่พ่อแม่อุปถัมภ์ถึงจะเลี้ยงดูรักใคร่
 อย่างไม่เป็นสาเหตุของการทำอนันตริยกรรม ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาถือว่าพ่อแม่ที่ให้กำเนิดนั้นมี
 คุณมากกว่า คุณในที่นี้วัดจากการให้ “ชีวิต” ส่วนพ่อแม่อุปถัมภ์นั้นให้ได้เพียง “ของนอกกาย” จึงถือ
 ว่ามีคุณน้อยกว่า ขอให้สังเกตว่า ชีวิตก็ดี สิ่งนอกกายเช่นเงินทองการศึกษาที่ดี เป็นเรื่องทางกายภาพ
 ไม่ใช่เรื่องนามธรรมอย่างคุณในความหมายของคุณธรรม

สรุปความว่า แม้ว่าจะระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาจะเป็นสัมบูรณ์นิยมในความหมายว่าใช้
 หลักเรื่องเจตนาที่ประกอบด้วยกุศลและอกุศลมูลสำหรับตัดสินการกระทำ โดยที่หลักดังกล่าวนี้
 แน่นอนตายตัว แต่หลักที่ว่านี่ก็เป็นหลักจำแนกในเบื้องต้นว่าการกระทำนั้นควรจัดประเภทว่าเป็น
 เรื่องดีหรือชั่ว ในรายละเอียดพุทธศาสนาได้ใช้หลักเรื่อง “คุณ” สำหรับวินิจฉัยเพิ่มเข้าไปอีกว่าการ
 กระทำนั้นไม่ว่าจะดีหรือเลวควรมีระดับหรือน้ำหนักมากน้อยเพียงใด “คุณ” ในที่นี้มีความหมายสอง
 อย่างคือคุณธรรมกับคุณประโยชน์ คุณธรรมนั้นหมายเอาความดีงามส่วนบุคคลซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว
 พุทธศาสนาก็อธิบายเชื่อมโยงไปหาคนอื่น พระอรหันต์นั้นพุทธศาสนาถือว่ามีคุณธรรมสูงสุดใน
 บรรดามนุษย์ด้วยกัน เพราะเหตุที่ท่านมีคุณธรรมสูงสุดแล้ว ท่านจึงไม่มีภารกิจส่วนตัวที่จะต้องทำ
 ชีวิตของท่านจึงสามารถอุทิศตัวแก่คนอื่นได้อย่างเต็มที่ จะเห็นว่าเป็นการโยงคุณธรรมส่วนบุคคลไป
 หาประโยชน์ของผู้อื่น จะอย่างไรก็ตามประโยชน์ในกรณีนี้ก็ยังเป็นเรื่องทางธรรม ที่กล่าวมานี้ไม่ได้
 หมายความว่าพุทธศาสนาจำกัดการอธิบายเรื่องคุณไว้เฉพาะเรื่องทางธรรมเท่านั้น ในบางเรื่องคุณ
 หมายเอาคุณประโยชน์ทางกายภาพ เช่นพ่อแม่ให้กำเนิดชีวิตถือว่ามีคุณ โดยไม่เกี่ยวกับว่าพ่อแม่ท่านนั้นจะมี
 คุณธรรมหรือไม่ก็ตาม

หลักการสองส่วนคือเรื่องเจตนา กับเรื่องคุณของสิ่งที่ถูกกระทำตามที่กล่าวมานี้เมื่อใช้ร่วมกัน จะทำให้ระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนามีความนุ่มนวล ไม่แข็งกระด้าง เพราะไม่เพียงแต่จำแนกว่า ผิดหรือถูกเท่านั้น หากแต่บอกในรายละเอียดด้วยว่าผิดมากผิดน้อยอย่างไรด้วย เพราะระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาเป็นแบบนี้ สังคมพุทธที่ใช้จริยศาสตร์แบบพุทธสำหรับตัดสินปัญหาทางจริยธรรมที่ตัดสินได้ยากเพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความผิดความถูกในเวลาเดียวกันในบางครั้งจึงยอมให้มีการทำความผิดบางอย่างได้ เช่น อาชีพประมงเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาไม่เคยต่อต้านทั้งที่อาชีพนี้ว่าไปแล้วก็คือการทำปาณาติบาตนั่นเอง พุทธศาสนานี้ใช้วิธีการอย่างหนึ่งในการพิจารณาปัญหาต่างๆในโลกไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางจริยธรรมหรือปัญหาที่ไม่ใช่เรื่องทางจริยธรรม วิธีการที่ว่านี้ภาษาบาลีเรียกว่า “วิภาษวาท” อันหมายถึงการพิจารณาปรากฏการณ์นั้นๆอย่างแยกแยะให้ครบถ้วนทุกส่วน¹⁸ อาชีพประมงนั้นผิดตรงที่เป็นปาณาติบาต แต่อาชีพนี้ก็ทำให้คนอื่นๆในสังคมมีปลากิน คนอื่นๆในที่นี้อาจรวมถึงพระสงฆ์ที่กำลังปฏิบัติธรรมเพื่อไปนิพพานด้วย ตามหลักวิภาษวาท อาชีพประมงอาจดีควมได้ว่ามี “คุณ” บางอย่าง คุณที่ว่านี้ก็คือประโยชน์ในทางกายภาพในความหมายของการทำให้คนทั้งหลายได้มีอาหารกิน เมื่อพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับการทำประมงตามหลักวิภาษวาทเช่นนี้ สังคมพุทธจึงเห็นว่าอาชีพนี้สามารถมีในสังคมพุทธได้ แต่ทั้งนี้คนที่ประกอบอาชีพนี้ก็ควรเข้าใจด้วยว่าตนเองกำลังทำบาป บาปนี้แม้ไม่อาจหักลบกับคุณที่อาจจะเกิดมีแก่คนอื่นดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ถ้าผู้กระทำเตือนตนเรื่องบาปและพยายามตั้งเจตนาที่ดีว่าการทำอาชีพนี้ก็เพื่อให้อื่นมีโอกาสได้หลีกเลี่ยงบาปเพราะไม่ต้องฆ่าปลากินเอง เจตนาที่คิดนั้นก็ต้อนับว่าจะจะเป็นสิ่งอธิบายให้เห็นว่าการทำประมงด้วยความรู้สึกเช่นนี้ควรนับว่าผิดน้อยกว่าคนที่ทำประมงโดยไม่รู้สึกในเรื่องความผิดหรือเรื่องประโยชน์ที่ผู้อื่นจะได้รับ มุ่งเพียงเงินอย่างเดียว

หลักการจำแนกรายละเอียดของการกระทำตามที่กล่าวมานี้สามารถใช้ได้กับเรื่องอื่นๆที่วินิจฉัยได้ยากเช่นเรื่องการทดลองกับสัตว์ในเรื่องการแพทย์และเภสัชศาสตร์ การใช้สัตว์ทดลองนั้นอาจตีความว่าเป็นบาปเพราะเป็นการทรมานสัตว์ แต่การกระทำนี้ก็ทำให้เราได้ยามรักษาความเจ็บป่วยของมนุษย์ การพิจารณาเห็นประโยชน์ที่จะได้อันมากกว่าโทษเช่นนี้ทำให้สังคมพุทธไม่คัดค้านการใช้สัตว์เพื่อการทดลอง จะอย่างไรก็ตาม เนื่องจากจริยธรรมในพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับเรื่องเจตนาอย่างแยกไม่ออก สำหรับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการทำบาปเช่นต้องเป็นผู้ทดลองยา กับสัตว์ พุทธศาสนาก็สอนให้รู้จักตั้งเจตนาในทางที่จะเป็นกุศลที่สุดเท่าที่จะเป็นได้ การตั้งเจตนาที่เป็นกุศลก็เช่นเวลาทดลองกับสัตว์ก็กระทำอย่างรู้สึกว่าคุณกำลังทำผิด ที่ต้องฝืนทำเช่นนั้นก็เพราะความจำเป็น เมื่อ

¹⁸ พระธรรมปิฎกอธิบายวิธี “วิภาษวาท” ว่าคือ -การมองและแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็น แต่ละแง่ แต่ละด้าน ครบทุกแง่ ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่งแง่เดียว หรือบางแง่ขึ้นมาวินิจฉัยตีความลงไปอย่างนั้นทั้งหมด หรือประเมินคุณค่าความดีความชั่วเป็นต้น โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้นแล้วตัดสินพรวดลงไป

ปฏิบัติต่อสัตว์ก็พยายามหาทางที่จะให้สัตว์ทรมาณหรือเจ็บปวดน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ วิธีการตามที่กล่าวมานี้แม้ในที่สุดไม่มีผลทำให้ความผิดบาปนั้นกลับกลายมาเป็นสิ่งที่ถูก แต่ก็ช่วยลดระดับความเข้มข้นของกรรมลงได้มาก

2.4 การเลือกบนพื้นฐานของทางสายกลาง

พุทธจริยศาสตร์นั้นตระหนักดีว่าชีวิตมนุษย์บางครั้งก็ต้องเลือกระหว่างสองทางเลือกขึ้นไป ที่ดูเหมือนว่าจะเลือกทางไหนก็มีปัญหาไปคนละอย่าง ปัญหาการทำการุณยฆาตที่เรากำลังพิจารณากันอยู่นี้ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ตีมากของปัญหาจริยธรรมแบบนี้ว่ามีลักษณะอยู่หมวดหนึ่งที่พุทธศาสนาเสนอเพื่อให้เราใช้เป็นหลักในการเลือกหนทางที่ดีที่สุดในเวลาที่ต้องเผชิญหน้ากับปัญหาจริยธรรมแบบนี้ หลักธรรมชุดที่ว่าเป็นคือ “หลักทางสายกลาง” หลักทางสายกลางที่พุทธศาสนาสอนนั้นอาจพิจารณาได้ว่ามีความหมายหลักๆสองความหมายคือ ประการแรกทางสายกลางหมายถึงหลักการใหญ่หรือหลักการทั่วไปที่สอนว่าทางเลือกที่ดีที่สุดคือทางเลือกที่ไม่สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง ประการที่สองหลักทางสายกลางหมายถึงหลักธรรมเฉพาะชุดหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเพื่อให้เราใช้ปฏิบัติสำหรับบรรณิพพาน หลักทางสายกลางในความหมายแรกนั้นไม่ได้มีเนื้อหาเฉพาะเจาะจง หากแต่เป็นหลักการกว้างๆที่บอกเพียงว่าทางเลือกที่ดีที่สุดคือทางเลือกที่ไม่สุดโต่ง ส่วนหลักทางสายกลางในความหมายหลังเนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เฉพาะเจาะจง จึงมีเนื้อหาและรายละเอียดชัดเจน โดยทั่วไปทางสายกลางในความหมายหลังจะเป็นที่รู้จักกันในนามหลักอริยมรรคมีองค์แปด¹⁹

การจำแนกความหมายของทางสายกลางออกเป็นสองความหมายนี้มีได้แปลว่าทางสายกลางในสองความหมายนี้แยกขาดจากกัน ในแง่ที่เป็นหลักธรรมย่อย ทางสายกลางในความหมายหลังย่อมสอดคล้องกับทางสายกลางในความหมายใหญ่อยู่แล้ว อนึ่งหลักทางสายกลางในแง่แรกนั้นก็อาจ

¹⁹ ดร. สมภาร พรหมทา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของผู้วิจัย ได้ตั้งข้อสังเกตว่า หลักทางสายกลางในความหมายแรกนั้นได้มาจากการพิจารณาท่าทีของพระพุทธองค์ที่มีต่อแนวคิดต่างๆในอินเดียสมัยนั้น พระพุทธองค์มักทรงหลีกเลี่ยงที่จะสรุปลงไปเด็ดขาดว่าเป็นอย่างไรอย่างนั้นเวลาที่มิใช่ไปทูลถามปัญหาเช่นว่าโลกนี้มีอยู่จริงหรือไม่ ทรงให้เหตุผลว่าถ้าจะทรงยืนยันอย่างใดอย่างหนึ่งก็เท่ากับทรงยอมรับความสุดโต่งไปทางใดทางหนึ่ง การที่ทรงเจียบได้รับการอธิบายโดยพระองค์ในเวลาต่อมาว่าก็เพราะทรงมีท่าทีแบบทางสายกลาง ขอให้สังเกตว่าทางสายกลางแบบนี้ไม่ได้มีเนื้อหาชัด ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าการที่เนื้อหาทางสายกลางแบบนี้ไม่ชัดเพราะเป็นหลักที่ใช้กับสถานการณ์ต่างๆที่ไม่เหมือนกัน ทางเลือกที่ไม่สุดโต่งสำหรับแต่ละกรณีจึงไม่เหมือนกัน ผู้สนใจท่าทีของพระพุทธองค์ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้โปรดดูพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๖ เป็นต้น ส่วนทางสายกลางในความหมายเฉพาะนี้ได้จากพระสูตร โดยทั่วไปเช่นธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นต้น

พิจารณาได้ว่าสัมพันธ์กับหลักวิชาทุกที่ได้กล่าวมาแล้ว หมายความว่า การจำแนกแยกแยะรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ จะช่วยให้เรามองเห็นทางเลือกที่ไม่สุดโต่ง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ทัศนคติต่างๆ ร่วมสมัยพระพุทธองค์นั้น ถูกรวมจากพระพุทธองค์ว่าเป็นแนวคิดที่ สุดโต่งไปทางใดทางหนึ่งก็เพราะแนวคิดเหล่านั้น ไม่พิจารณารายละเอียดของปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างรอบคอบรอบคอบด้านนั่นเอง²⁰

การจำแนกทางสายกลางเป็นสองแบบข้างต้นนั้น เป็นการจำแนกตามขอบเขตหรือความกว้างแคบ ถ้าจำแนกโดยใช้สิ่งที่ทางสายกลางเข้าไปเกี่ยวข้องก็อาจจำแนกได้เป็นอีกสองแบบ ผู้วิจัยขอเรียกแบบแรกว่า “ทางสายกลางทางอภิปรัชญา” และเรียกทางสายกลางแบบที่สองว่า “ทางสายกลางทางจริยศาสตร์” ในหนังสือพุทธธรรม ท่านพระธรรมปิฎกเรียกทางสายกลางแบบแรกว่า “หลักมัชฌิมนธรรม” และเรียกทางสายกลางแบบที่สองว่า “หลักมัชฌิมาปฏิบัติ” ในทางอภิปรัชญามักจะมีทัศนคติต่างๆ ที่เป็นคู่ตรงข้ามกันเสมอ เช่น ทัศนะแบบวัตถุนิยมหรือสสารนิยม (Materialism) ก็จะมีทัศนะแบบจิตนิยม (Idealism) เป็นคู่ตรงข้าม ทัศนะทางอภิปรัชญาในสมัยพุทธกาลก็เหมือนกัน คือจะมีคู่ตรงข้ามกัน เช่น ทัศนะแบบอัตถิภาวนิยม (ความเห็นที่สิ่งทั้งปวงมีอยู่) ก็จะมีนัตถิภาวนิยม (ความเห็นที่สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่) เป็นคู่ที่อยู่ตรงข้ามกันเป็นต้น หากเราเคยศึกษาพระไตรปิฎกมาบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพระสูตรต้นตปิฎก เรามักจะพบว่า มีผู้นำปัญหาทางอภิปรัชญาปัญหาถามพระพุทธองค์และมักจะขอให้พระพุทธองค์ทรงตอบอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เป็นประจำ เช่น สิ่งทั้งปวงมีอยู่หรือไม่มีอยู่ เมื่อพระองค์ต้องเผชิญกับคำถามที่ต้องให้เลือกตอบอย่างใดอย่างหนึ่งแบบเด็ดขาดเช่นนี้ พระองค์มักจะทรงชี้แจงว่า ไม่สามารถเลือกทัศนคติทัศนคติหนึ่งได้ และพระองค์มักจะแสดงหลักทางสายกลางทางอภิปรัชญาเพื่อชี้แจงว่าการที่พระองค์ไม่สามารถเลือกทัศนคติทัศนคติหนึ่งได้นั้น เป็นเพราะเหตุผลอะไร ซึ่งเราจะเห็นได้จาก ชาลุโสณสูตร²¹ เป็นต้นซึ่งมีข้อความดังต่อไปนี้

“ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิก-เศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล พราหมณ์ชาลุโสณเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ เมื่อผ่านการเจรจาปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ก็นั่งลง ณ ที่อันสมควร

ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้วพราหมณ์ชาลุโสณได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

²⁰ พระธรรมปิฎก, วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปัญญา, 2537), หน้า 113.

²¹ ส.นิ. 16/172 – 173.

“พระโคตมะผู้เจริญ สิ่งทั้งปวงมีอยู่หรือ”

“พราหมณ์ ทศนะว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่ เป็นส่วนสุดที่หนึ่ง”

“พระโคตมะผู้เจริญ ก็สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่หรือ”

“พราหมณ์ ทศนะว่าสิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่เป็นส่วนสุดที่สอง”

“พราหมณ์ ตถาคตแสดงธรรมโดยสายกลางไม่เข้าใกล้ส่วนสุดทั้งสองนั้นว่า“เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ...ทุกขั้ทั้งมวลย่อมเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้ เพราะอวิชชานั้นแหละดับโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ... ทุกขั้ทั้งมวลย่อมดับไปด้วยประการฉะนี้”

จากพระพุทธรูปขี้ผึ้ง เราจะพบว่าหลักทางสายกลางทางอภิปรัชญาที่พระพุทธองค์ตรัสถึงนั้นเกี่ยวข้องกับเรื่องปฏิจางสมุปบาท หรือนัยหนึ่งคือเรื่องกระแสของเหตุปัจจัย พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า ฝ่ายที่เห็นว่าสิ่งต่างๆมีอยู่และฝ่ายที่เห็นว่าสิ่งต่างๆ ไม่มีอยู่นั้น เป็นแนวคิดที่หยุดนิ่งอยู่กับความเชื่อใดความเชื่อหนึ่ง เมื่อพวกพราหมณ์ในสมัยพุทธกาลใช้ความคิดที่หยุดนิ่งเป็นกรอบในการมอง ชีวิต โลกและจักรวาล สิ่งต่างๆ เหล่านี้จึงกลายเป็นสิ่งที่หยุดนิ่งไปด้วย ทศนะต่างๆ ที่หยุดนิ่งและสมมติให้สิ่งต่างๆหยุดนิ่งนั้น สำหรับพุทธศาสนาแล้วถือว่าเป็นทศนะที่ไม่สอดคล้องกับความ เป็นจริงของ ชีวิต โลกและจักรวาล²²

ทศนะทางอภิปรัชญาทั้งสองทศนะข้างต้นนั้น มองเห็นความเป็นจริงของโลกเพียงบางส่วน กล่าวคือ ฝ่ายอัตถิกทฤษฎี ก็เห็นเฉพาะสิ่งที่มีอยู่ ส่วนฝ่ายนัตถิกทฤษฎี ก็เห็นเฉพาะสิ่งที่ไม่มีอยู่ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าหากเราเข้าใจหลักปฏิจางสมุปบาทแล้ว เราย่อมก้าวพ้นจากแนวคิดที่ว่าสิ่งทั้งปวงมีอยู่และไม่มีอยู่ได้ อาจกล่าวได้ว่าทางสายกลางทางอภิปรัชญาของพุทธศาสนา มองเห็นความจริงครบถ้วน ดังนั้นเราอาจตีความได้ว่า ทางสายกลางของพุทธศาสนา คือทศนะที่มองเห็นความจริงอย่างครบถ้วนหรือรอบด้านที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทศนะที่สุดโต่งคือทศนะที่มองเห็นความจริงเพียงบางส่วน และยืนยันว่านี่คือความจริงที่ถูกต้อง

อย่างที่ผู้วิจัยได้เกริ่นไว้ตั้งแต่ข้างต้นแล้วว่า ทางสายกลางของพุทธศาสนานอกจากจะมีทางสายกลางทางอภิปรัชญาแล้ว พุทธศาสนายังมีทางสายกลางอีกประเภทหนึ่ง นั่นก็คือ ทางสายกลางทางจริยศาสตร์ อาจจะสามารถได้ในเบื้องต้นว่าทางสายกลางทางจริยศาสตร์แตกต่างจากทางสายกลางทางอภิปรัชญา ตรงที่ว่า ทางสายกลางทางจริยศาสตร์นั้น จะเป็นเรื่องของ การประพฤติปฏิบัติเพื่อ

²² สมภาร พรหมทา, “กิน: มุมมองของพุทธศาสนา,” วารสารพุทธศาสนศึกษา, 3: 51.

นำไปสู่ความพ้นทุกข์ ส่วนทางสายกลางทางอภิปรายนั้นจะเป็นเรื่องของความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ จะอย่างไรก็ตาม ทางสายกลางสองอย่างนี้ก็เกี่ยวข้องกันในแง่ที่ว่า การเข้าใจหรือมองเห็นความจริงตามธรรมชาติจะช่วยให้เราปฏิบัติตนได้ถูกต้องทาง มีพระสูตรที่กล่าวถึงทางสายกลางทางจริยศาสตร์ซึ่งเรารู้จักกันเป็นอย่างดี นั่นก็คือ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร”²³ ดังมีข้อความต่อไปนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ลัทธิอันสุดโต่งสองประการนี้ บรรพชิตไม่ควรข้องแวะ คือ 1. การพัวพันในกามทั้งหลาย อันเป็นธรรมอย่างต่ำ เป็นของชาวบ้าน เป็นของปลุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ 2. การทรมานตน อันเป็นความลำบาก ไม่ใช่ของพระอริยะ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ภิกษุทั้งหลาย ทางสายกลางที่ไม่เอียงไปหาลัทธิอันสุดโต่งทั้งสองนั้น ตถาคตรู้แล้วด้วยปัญญา ทางสายกลางนั้น จะทำ ‘ดวงตา’ ให้เกิด ทำ ‘ญาณ’ ให้เกิดเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้แจ้ง เพื่อความดับสนิท ภิกษุทั้งหลาย ก็ทางสายกลางที่ตถาคตรู้แล้วด้วยปัญญา อันจะทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิดเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้แจ้ง เพื่อความดับสนิท นั้นเป็นอย่างไร ทางสายกลางนั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8 กล่าวคือ ปัญญาเห็นชอบ 1 คำริชชอบ 1 เจริจชอบ 1 การงานชอบ 1 เลี้ยงชีพชอบ 1 พยายามชอบ 1 ระลึกชอบ 1 ตั้งจิตชอบ 1 ภิกษุทั้งหลาย นี้แลคือทางสายกลางนั้นที่ตถาคตรู้แล้วด้วยปัญญา อันจะยังดวงตาให้เกิด ยังญาณให้เกิด เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้แจ้ง เพื่อความดับสนิท”

ในสมัยพุทธกาลยุคที่พระพุทธเจ้าเสด็จออกผนวชนั้น ชมพูทวีปเต็มไปด้วยการถือลัทธิต่างๆ เป็นจำนวนมาก หลักปฏิบัติหรือปฏิปทาที่คนในสมัยนั้นนิยมบำเพ็ญกันอยู่ อาจแบ่งได้เป็น 2 สาย กล่าวคือ ห่อนสายหนึ่ง ดึงสายหนึ่ง สายห่อนนั้นเรียกว่ากามสุขัลลิกานุโยค ได้แก่ปฏิปทาที่หมกหมุ่นอยู่ในกามารมณ์ ส่วนสายดึงนั้นเรียกว่า อตตกิลมถานุโยค ได้แก่การประกอบความลำบากเคียดร้อนแก่ตนเองด้วยวิธีการทรมานต่างๆ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้นั้น พระองค์ทรงมีประสบการณ์กับปฏิปทาทั้ง 2 มาแล้ว เมื่อทรงทดลองปฏิบัติตามปฏิปทาทั้งสองจนถึงที่สุดพระองค์ก็ยังไม่พ้นทุกข์ ต่อมาไม่นาน พระองค์ก็ได้ค้นพบปฏิปทาอย่างใหม่ซึ่งเป็นปฏิปทาที่ไม่ห่อนเกินไป

²³ วินย. 4/13.

และไม่ตั้งจนเกินไป นั่นก็คือ “มัชฌิมปฏิปทา” หรือ “ทางสายกลางทาง จริยศาสตร์” นั่นเอง²⁴ พระพุทธองค์ทรงมองเห็นว่าการหมกหมุ่นอยู่ในความสุขทางกามารมณ์หรือการเสพสุขทางเนื้อหนัง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เป็นความเอียงสุดทางกาย และการทรมาณตนด้วยวิธีการต่างๆ ดังเช่นฤาษีโยคีทั้งหลายทำอยู่ ก็เป็นความเอียงสุดทางด้านจิตใจ พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการเอียงสุดทางร่างกาย เห็นแก่ร่างกาย บำรุงบำเรอกายเพียงอย่างเดียว โดยไม่ให้ความสำคัญแก่จิตใจเลยก็ไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้อง และการมุ่งเน้นแต่การทำลายกิเลสให้เหือดแห้งเพียงอย่างเดียวโดยไม่ให้ความสำคัญแก่ร่างกายเลย ก็ไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้องอีกเช่นเดียวกัน พระพุทธองค์จึงเสนอแนะให้ปฏิบัติตามทางสายกลางที่ไม่เอียงสุดไปในด้านใดด้านหนึ่ง อันเป็นทางที่นำไปสู่การบรรลุนิพพาน

หลักทางสายกลางที่พุทธศาสนาสอนนั้น ในแง่ที่เป็นหลักการสำหรับใช้ประกอบการตัดสินใจจะมีเนื้อหาแบ่งออกเป็นสองขั้นตอนคือ หนึ่ง พิจารณาว่าอะไรคือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้นๆ พุทธศาสนาเชื่อว่าชีวิตมนุษย์จำเป็นที่จะต้องเผชิญหน้ากับเหตุการณ์ต่างๆ ที่สามารถเลือกได้มากกว่าหนึ่งทาง การรู้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้นๆ มากที่สุดจะทำให้เราเห็นว่าบางทางเลือกเป็นแนวทางที่สุดโต้งไปแบบหนึ่ง ในขณะที่บางทางเลือกก็อาจจะสุดโต้งไปอีกแบบ แต่จะมีบางแบบที่ไม่สุดโต้งไปทางใดทางหนึ่ง แบบที่ว่านั้นแหละคือทางเลือกที่เป็นกลาง ขอให้สังเกตว่าทางเลือกที่เป็นกลางนี้มีอยู่แล้วในธรรมชาติ มนุษย์เราไม่ได้สร้างขึ้น เราเพียงแค่ค้นพบเท่านั้น สอง เมื่อพบว่าอะไรคือทางเลือกตามธรรมชาติที่เป็นกลางแล้ว ขั้นตอนต่อมาคือการลงมือเลือก การลงมือเลือกนี้ในบางเรื่องอาจไม่ต้องการจริยธรรมเสริม เพราะเป็นเรื่องที่ใช้เพียงการตัดสินใจเท่านั้นก็พอ แต่บางอย่างต้องใช้จริยธรรมเป็นเครื่องมือที่แสดงการเลือก จริยธรรมที่ว่านี้อาจมีระดับตั้งแต่ง่ายอันหมายถึงหลักธรรมข้อใดข้อหนึ่ง ไปจนถึงที่ซับซ้อนอันหมายถึงระบบจริยธรรมในพุทธศาสนาทั้งระบบ (ซึ่งได้แก่ไตรสิกขา) จะเห็นว่าทางสายกลางแบบหลังอันได้แก่ทางสายกลางทางจริยศาสตร์ในพุทธศาสนานั้น ในบางสถานการณ์เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา อย่างแยกไม่ออก หมายความว่า ในการเลือกนั้นเป็นไปได้เลยที่เราจะไม่ถือศีล บำเพ็ญจิตภาวนา และเจริญปัญญา

²⁴ ปิ่น มุฑกันต์, พุทธศาสตร์ ภาค 2 เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 115.